

Alheden

Det område, der senere betegnedes Alheden, blev efter middelalderens slutning, da pesten – den sorte død – totalt havde affolket området, som herreløs jord lagt ind under kongens ejendom. I den efterfølgende tid, hvor landet jævnlige hæragedes af krige, erobrede lyngen større og større områder af den forladte jord, og grænserne imellem de gamle hedesogne forsvandt. Efterhånden var tusinder af tønder land forvandlet til en lyngørken, hvor natmandsfolket, eller rakkerne som de kaldtes, fandt sig et fristed.

Efter afslutningen af den store nordiske krig 1700 – 1721 henlå landet i en ynkelig forfatning. Mange gårde var afbrændte, andre stod tomme, og markerne lå uopdyrkede, ligesom statens finanser var i sørgelig forfatning. Det var derfor en nødvendighed for landets øvrighed at foretage sig et eller andet, således at man igen kunne få landet på fode, og flere af tidens foretagsomme mænd påpegede de muligheder, som de mente måtte ligge i en opdyrkning af Alheden.

Ideen var rigtig nok, og kongen var også lydhør, men alene det at få ideen praktiseret, viste sig at være meget vanskelig.

I tiden før 1718 var en del franske familier kommet til Danmark og havde fået ophold i Fredericia, hvor de med stort held havde opdyrket øde strækninger og forvandlet disse til frugtbare marker. Man forsøgte nu at overtale franskmændene til at kolonisere Alheden, men dette viste sig umuligt. I 1723 forsøgte man at hverve hjemsendte soldater til arbejdet med en udstedt kongelig forordning, hvori der blev tilbudt hedeopdyrkerne mange friheder og store skattelettelser. Der meldt sig imidlertid kun én mand, hvorfor planen blev en fiasko. I 1751 forsøgte man atter at overtale danskere til at bosætte sig på Alheden, men endnu engang viste det sig umuligt, simpelthen fordi den danske bonde kendte de magre heder for godt.

I 1756 modtog man imidlertid et forslag fra den tyskfødte kaptajn Ludwig von Kahlen, der ville vie sine evner til opgaven og overbevise sin samtid om ideens rigtighed. Han ville selv tage fat med de bare næver, ligesom han fra Mecklenburg ville hente Europas dygtigste folk til opdyrkningen. Regeringen gik ind for hans idé, og midtvejs mellem Sejbæk og Grønhøj lod man i 1756 opføre en gård til ham, Kongenshus. Det lykkedes von Kahlen at fremskaffe nogle medarbejdere, men snart viste det sig, at disse ikke var i besiddelse af den glød, som han selv besad. Samarbejdet blev kort og drama-tisk, og inden årets udgang sad han alene på gården, hvor han nu i ca. 10 år arbejdede energisk som hedebonde fra tidlig morgen til sen aften. Regeringen hjalp ham af og til, men til sidst måtte han som en gammel og udslidt mand opgive, hvorefter han fik tildelt en militærpost i Frederikshavn, hvor han døde i 1774. Hans arbejde gav ikke det store resultat,

men han fulgte sin plan med eksemplarisk energi og fortjener i høj grad at mindes som hedens første kolonist.

Omtrent samtidig havde nogle tyske nationaløkonomer, heriblandt Johan Henrik Justi, undersøgt heden og påvist, at der var både muld og vand nok, hvorfor alle muligheder for en menneskelig eksistens skulle være til stede, og de opildnede nu regeringen til hurtigst muligt at påbegynde opdyrkningen. Justi fremlagte således det synspunkt, at man ved at opdyrke 200 kvadratmil hede opnåede det samme som ved at erobre et her-tugdømme. Man nedsatte nu atter en kommission med kancelliråd Hans de Hofmann fra Fredericia som leder, idet han betragtedes som den mand som kunne gennemføre sagen, og for hvem opgaven da også efterhånden blev en hjertesag. Han allierede sig med legationschef Johan Frederik Moritz, der som regeringens udsending opholdt sig i Frankfurt am Main, hvorfra han hjemsendte beretning til regeringen, hvori han skildrede de der boende bønders utålelige forhold på grund af religionskrige, plyndringer og ekstra skatteudskrivninger. Efter Moritz's mening burde man udnytte chancen for hvervning af kolonister til Alheden herfra, og formedelst en passende godtgørelse for ulejligheden ville han gerne påtage sig opgaven, hvilket han efter svære overvejelser fik bemyndigelse til.

Moritz havde afsendt sit brev den 1. marts 1759, og allerede den 27. i samme måned modtog han et svar, hvori han fik løfte om en passende belønning pr. indvandrer, nemlig 1 luisdor pr. stk. Allerede 3 uger senere havde han sin hvervekampagne i gang, og store spalter i aviserne og plakater på gaderne fortalte bønderne om den enestående chance, som den danske regering ville give indvandrerne. Folk strømmede til, og Moritz og hans underagenter fik travlt med at forklare forholdene nærmere. Han lovede kolonisterne, at de skulle være fæstere under kongen, at der ventede nyopførte gårde, som de blot skulle overtage, og at der til hver gård lå store arealer af uopdyrket jord med græs til knæene. Endvidere lovede han, at gårdene med tiden kunne overgå til børnene, og der sikredes indvandrerne religionsfrihed samt skattefritagelse i 20 år. Ved ankomsten til Danmark ville blive udbetalt 30 rdr. til hver voksen mand, 20 rdr. til hver voksen kvinde, 20 rdr. til større børn og 10 rdr. til de mindre børn.

Kun 5 måneder efter denne kraftige agitations påbegyndelse ankom de første kolonister til Danmark. Trætte og udasede var de efter den lange rejse med datidens ukomfortable befordringsmidler, og modtagelsen, som de fik, var måske deres livs største skuffelse. Præsten Fr. C. Carlsen tegner i sit skrift om Alheden 1839 følgende triste billede: "Man forestiller sig med hvilken Rædsel, disse stakkels Folk nu endelig langt om længe saa Maalet for deres Rejse. Fra Mainflodens smilende Bredder til Alhedens øde Sletter. Her var ingen oplivende Natur ingen venlige Boliger, ingen Frænder eller Venner, som bød de trætte vandrende et hjerteligt Velkommen! Fortvivlet stirrede de paa det aldrig før anede Lynghav."

Hvad var nu årsagerne til, at så mange lod sig friste af Moritz' plakat og straks var rede til at forlade deres skønne hjemland for at søge lykken i det fremmede? Dette

spørgsmål melder sig allerede her, ligesom dets behandling er nødvendig for den rette forståelse af udviklingen på Alheden.

Kurfyrstendømmet Pfalz var dengang et selvstændigt regeringsområde, et lille rige på størrelse med Sjælland, men tæt bebygget og omfattende nogle af Sydtysklands skønneste egne. De mange borgruiner på bjerghøjderne stod allerede da som vidnesbyrd om en bevæget historisk fortid; mange af disse borge blev ødelagt under den såkaldte bondekrig i 1525, en bondeopstand med revolutionær tendens, der dog i løbet af nogle måneder blev slået ned. Reformationen delte den pfalziske befolkning i et katolsk mindretal og et protestantisk flertal, der atter spaltedes i en luthersk og en calvinistisk lejr, og mellem disse sidstnævnte opstod der snart alvorlige brydninger, som o. 1546 fik en formel afslutning ved, at den handlekraftige kurfyrst Frederik III, trods talrige lutheranere, indførte den calvinistiske (reformerte) lære som landsreligion. Under Trediveårskrigen erobredes Pfalz af Tilly, hvis lære under frygtelige ødelæggelser indtog by efter by, hårdt gik det ud over Heidelberg, den calvinistiske højborg. I 1627 var der kun to professorer tilbage ved byens berømmelige universitet, og der blev året før kun indskrevet en student. Århundredets sidste halvdel bragte nye krigsbegivenheder. Da Ludvig XIV af Frankrig i 1674 kom i krig med det tyske rige, besatte franske tropper, trods kurfyrstens neutralitetserklæring, straks Pfalz, og landet led hårdt under dette overgreb af sin mægtige nabo, der ved sit tilbagetog gjorde det pfalziske land til gennemmarchområde for de efterfølgende tyske hære. Endelig udbrød i 1685 den pfalziske arvefølgekrig, hvorunder Frankrig atter besatte landet, idet Ludvig XIV påberåbte sig arveret. Inden de franske tropper trak sig tilbage, ødelagde de på den mest barbariske måde byerne Heidelberg, Mannheim, Speier o.s.v.

Pfalz var efter disse mange ufredsår o. 1700 et land i ruiner, men også befolkningen var blevet præget af de onde tider. Pfalzerne mistede under krigens hårde og langvarige byrder ikke så lidt af deres oprindelige karaktertræk og blev under de elendige levevilkår tvunget ud i demoralisering. Da der endelig oprandt roligere tider, fulgtes de ikke den længe ventede genopblomstring, tværtimod tog samfundsudviklingen i først halvdel af 1700erne en så uheldig retning, at ethvert fremskridt for de forarmede borgere og bønder syntes udelukket.

Under Karl Philip (1716–1742) blev den franske påvirkning i Pfalz stadig mere iøjnefaldende. Inden for landets beskedne rammer dannede kurfyrsten efter den franske konges forbillede en ganske uhyrlig hofstat omfattende flere hundrede personer, der under allehånde titler skulle besørge fyrstens opvartning. Hertil knyttede sig en vældig stab af embedsmænd, der holdt sig nær til hoffet og lod forretninger udføre af underordnede stedfortrædere. Under dette bureaukrati, hvis medlemmer levede af landets indtægter, og som fornyedes gennem familieforbindinger efter et indviklet ekspektance-system, regeredes de lavere klasser, de underordnede arbejdende "beamter" samt borgere og bønder. Navnlig bønderne blev udsuget uden skånsel gennem stadig voksende

skatter og afgifter. At klage til landets overhoved var utænkeligt, da fyrsten var omgivet af en "dreifache Mauer" bestående af embedsmænd, hoffolk og jesuitter.

De sidstes tilstedeværelse ved hoffet i det, som nævnt, protestantiske kurfyrstendømme kunne synes overraskende.

Under pres fra fransk side havde Pfalz i 1697 måtte fraskrive sig den religionsfrihed, der var sikret landet ved den westfalske fred 1648. Nu kom katolikerne atter til magten, og med den mægtige kirkelige organisation bag sig kunne nu det katolske mindretal rejse en sand terrorisme mod protestanterne, der stod svage i kampen, da de endnu ikke havde kunnet sikre sig hverken gods eller pengemidler, men måtte nøjes med frivillige ofre. Afgørende var det dog, at den daværende kurfyrste såvel som hans to efterfølgere, i alt spændende over tiden 1690 – 1799, sluttede sig til katolikerne. Det blev selvsagt en periode med vedvarende kirkelige stridigheder, hvorunder åndslivet stagnerede. Undertrykkelsen af protestanterne blev gennemført med jesuitisk grundighed; i alle råd skulle mindst 50% være katolikker.

Allerede under Trediveårskrigen begyndte Pfalzerne at udvandre, især til Holland, hvor der var beskyttelse at finde. Under arvefølgekrigen og de efterfølgende religiøse forfølgelser måtte igen mange forlade hjemstavnen og drog til Nordtyskland samt egnen omkring Magdeburg. Da kom kvækeren Penn til Pfalz, og han fortalte begejstret om Amerika, de vide sletter og de fredelige urskove, hvor man levende lykkeligt og roligt. Hans taler gjorde indtryk på Pfalzerne, som i så høj grad savnede netop disse goder, og inden længe kom en udvandring i gang; mange drog afsted; trods rejsens vanskeligheder og ofte en usigelig elendighed nåede man det forjættede land. Denne udvandring fortsatte i stigende grad – hvad der jo også var tilfældet fra andre europæiske lande – men det var sikkert betegnende, når en udvandrer dengang kaldtes en "Pfalzer". I Amerika dannede de pfalziske emigranter staten Pennsylvanien, men andre drog østpå, til Rusland, hvor der opstod en tysk koloni ved Volga. Endelig blev der o. 1750 i Pfalz hvervet kolonister til Spanien, hvor man ønskede nogle områder ved Sierra Morena kultiveret.

Da den danske repræsentant i 1759 begyndte sin agitation for udvandring til Danmark, var tanken om at skifte hjemland altså langt fra fremmed for den pfalziske befolkning. De alvorlige problemer, politiske, sociale og især religiøse, der havde fremkaldt udvandringen i det forudgående århundrede, var endnu uløste. Politisk var Pfalz ved sin geografiske beliggenhed mellem Frankrig og Tyskland på forhånd udsat for tryk. Siden 1690 havde landet ikke været ramt af egentlige krigshandlinger; bortset fra en fransk besættelse i 1734–35 og atter i 1740, som i begge tilfælde skyldtes regeringens franskvenlige holdning, havde de sidste 70 år været en forholdsvis rolig tid. Dog må det erindres, at bondebefolkningen hovedsagelig var protestantisk og derfor tyskorienteret, idet man jo huskede, hvorledes den religiøse undertrykkelse i sin tid var kommet fra Frankrig.

Fr.C.Carstens beretter, hvorledes en af kolonisterne på Alheden, en gammel mand i firsårsalderen, havde fortalt ham (ca.1835) om grunden til, at man brød op og forlod hjemstavnen: "Kunde vi to år få lov til selv at bjerge vor høst, måtte vi regne med, at fjenden kom og tog den det tredje". Denne forklaring, som manden ikke kunne have kendt af egen erfaring, men havde fået overleveret, bunder tilsyneladende i et nedarvet had til franskmændene – den religiøse fjende for de pfalziske protestanter. Når de franske tropper besatte landet eller kom der på gennemmarch, var dette naturligvis en alvorlig gene for bønderne, men disse var, i modsætning til den pfalziske regering, der lagde vægt på et venskabeligt forhold til Frankrig, på forhånd fjendtligt indstillet, hvorfor ethvert overgreb fra troppernes side uvilkårligt forstærkedes og gik ind i traditionen som noget langt værre, end det rimeligvis var. Det blev i nogen grad til en genoplivelse af de gamle beretninger om fortidens brand og ødelæggelser. Faktisk havde Pfalzerne ikke kendt til egentlige krigsbegivenheder i de sidste 70 år, og mange vesteuropæiske områder van på denne tid, ca. 1760, hårdere ramt af krigens hærgen.

De sociale forhold, der holdt de pfalziske bønder undertrykte og forarmede, kunne synes mere nærliggende som årsag til udvandring. Skønt bønderne nok så meget kunne have grund til at protestere mod den tilværelse, man bød dem – skatte udsugning, plager af det fredede vildt og andre jagtforanstaltninger, tvang til, også for protestanter, at overholde de mange katolske helligdage o.s.v., var protesternes tid endnu ikke inde, men det udelukkede dog ikke, at frihedsdrømmen i pfalzernes sind også kom til at omfatte disse problemer.

Et var legemets behov, noget andet og vigtigere var sjælens. Også i kirkelig henseende var Pfalz ved reformationen blevet et grænseland, hvor modsætninger antog en egen skarphed. Kirkens intolerance nærede den folkeligefanatisme, og for Pfalzeren, "af natur en kraftig, rigt begavet gren af den frankiske stamme", førte denne udvikling til konflikt med ikke blot hans racemæssige ophav, men også med landets regering, samt den kirkelige autoritet, og der kan ikke være tvivl om, at det var trangen til den religiøse frigørelse, som i 1759 fik pfalzeren til at forlade sin hjemstavn og give sig en usikker skæbne i vold. Herom vidner også, at kolonisterne, inden de drog af sted, fik løfte om kirkelig frihed og, hvis der kunne samles 30 familier af samme tro, kirkelig betjening i overensstemmelse med denne.

Netop på den tid var den pfalziske regering blevet opmærksom på en tilbagegang i befolkningstallet og søgte nu at afbøde denne fare. Der blev af regeringen oprettet en række fabrikker af forskellige art, således en betydelig porcelænsfabrik i Frankenthal, en by, som yderligere fik hjælp gennem skattenedsættelser o.s.v., desuden begunstigede man indvandringen af fremmede arbejdere, alt imens de udstedtes skarpe forbud mod udvandring.

Dette betød, at den, der lod sig lokke af Moritz' plakater og udvandrede fra Pfalz, ikke havde nogen vej tilbage. Når der alligevel var en næsten overstrømmende tilslutning, ser man heri det bedste bevis på, at dette skridt, udvandringen, i hvert fald for de flestes vedkommende, var en løsning, man havde længtes efter, en beslutning af største alvor. Selvfølgelig var der i strømmen, som gik mod nord, også en del løse fugle, eventyrere, der imødeså en sorgløs fremtid uden dermed at forbinde nogen videregående ide. Disse var, som regelen, de mest højrøstede og fremtrædende, når der var noget at kritisere, men flertallet af dem, som nåede Alheden, var utvivlsomt hæderlige, målbevidste, mere eller mindre fattige mennesker, der af omstændighederne havde lært at være på vagt imod al autoritet.

Landgrevskabet Hessen-Darmstadt lå i 1760 som en nordlig nabostat til Pfalz og var af omtrent samme størrelse, ligesom der også i de to staters historie findes flere fælles-træk. Begge blev centre for reformationstidens stærke brydninger og derefter for Trediveårskrigenes ødelæggelser, men hertil kom i Hessen forskellige indre stridigheder, der især skyldtes en uheldig deling af et relativt lille landområde imellem flere fyrstelige arvinger og den heraf følgende samlingspolitik.

1567 var landet Hessen blevet delt mellem fire brødre, så der herefter var lige så mange småstater: Hessen-Kassel, Hessen-Darmstadt, Hessen-Rheinfels og Hessen-Marburg. Efter at de to sidstnævnte fyrstehuse var uddøde i henholdsvis 1604 og 1583, opstod der arvestridigheder mellem H.-Kassel og H.-Darmstadt.

Splittelsen uddybedes yderligere under Trediveårskrigen, idet Kassel støttede protestanterne, mens Darmstadt, skønt landgreven, Ludvig V, var lutheraner, sluttede sig til den kejserlige hær. Resultatet blev, at H.-Darmstadt udsattes for angreb og plyndringer af både "venner" og fjender, ligesom en pfalzisk hær erobrede byen Darmstadt og tog den flygtende landgreve til fange. H.-Kassel blev til gengæld hærget af de kejserlige hær og måtte 1623 afstå et mindre område til Darmstadt, men efter kejserens nederlag i 1648 måtte erobringen tilbagegives, og den ufredstid fik endelig ende. Den havde været ledsaget af hungersnød og pest, så hele byer uddøde, og mange hessiske kirkebøger blev ikke førte i 10-15 år.

Den franske hofskik med al dens overdådighed, der bredte sig uhindret af alle politiske grænselinier, nåede til Hessen under landgrev Ernst Ludwig (1678- 1739). Han genopbyggede det i 1715 nedbrændte slot i Darmstadt med Versailles som forbillede, med orangerier og store haveanlæg. Sine pengevanskeligheder søgte greven at afhjælpe ved ihærdig dyrkelse af guldmageriet, men mere indbringende var dog de kobbergruber, som blev åbnet 1710.

Under hans søn Ludwig VIII (1739-1768) udbrød den preussiske syvårskrig, 1756-63, og han stillede sig straks på Østrigs side, hvorved han gjorde sit land til en af krigens skuepladser.

I modsætning til Pfalz er Hessen, navnlig den sydøstlige, højtliggende del, Odenwald, d.v.s. øde skov, ikke særlig frugtbart land, kendetegnet ved et ret barsk klima. Det er navnlig fra denne egn, kreis Erbach, der blev reflekteret på Moritz' tilbud om udvandring til Danmark.

"I Odenwald lever en kraftig mennesketype med god legemsbygning, men man kan også i fattige småbyer, hvor flertallet af indbyggerne, trods svært arbejde, kun er i stand til at skaffe sig en sparsom og dårligt nærende kost, træffe mindre mennesker med bøjet nakke, indsunket bryst og krumme lemmer, en følge af anstrengende arbejde i for tidlig alder. Karakteren hos odenwalderen er en sælsom blanding af trohjertethed og fiffighed, sund natur og grovhed, ærligt enfold og tilbageholdende væsen. Manden arbejder godt og drikker gerne brændevin, dog vinder nutidags øllet frem på brændevinens bekostning. Forbindelsen mellem de ledige af begge køn er fri, sædeligheden er ikke stor, og der er byer, hvorfra de fleste piger tager tjeneste i byerne som amme for, når de har sammensparet en sum, at vende til tilbage og stifte hjem.

Levemåden i Odenwald er forskellig hos bønder og daglejere. De mere velhavende spiser melretter, saltet og tørret kød o.s.v., mens daglejeren må nøjes med kartofler, og brød, bestående halvt af kartofler og halvt af mel. Boligen er hos odenwalderen lav og ikke særlig lys, stuen er i regelen mørk og oplyses ved lyspinde af bølge- eller birketræ. Renligheden er ikke stor, vinduerne bliver sjældent lukket op, og om vinteren opvarmes stuen stærkt, at den indtrædende er nær ved at falde om. Den nærmeste stol ved ovnen tilhører bedstefaderen (den Herchen), den næste plads er husfaderens. Når forældrene afstå deres ejendom til børnene, forbeholder de sig ret til stadig at være medbestemmende og delagtig i udbyttet, eller de går på aftægt og modtager en årlig ydelse, der retter sig efter omstændighederne."

Denne beskrivelse af forholdene i Odenwald er fra 1854, altså et lille århundrede efter udvandringen fra Erbach til Alheden, men der er næppe tvivl om, at den givne karakteristik er af almen gyldighed. Uden at hæfte sig ved enkelthederne, hvortil der vel dengang mange steder kunne findes sidestykke, også her i landet, får man et tydeligt indtryk af, at Odenwald var en fattig egn, hvor kampen for tilværelsen var hård, og mulighederne for at arbejde sig frem til forbedrede kår var yderst ringe.

Parforcejagten var et særligt udslag af den herskende franske mode og nåede et højdepunkt i Hessen under Ludvig VIII. Det var en form for jagt, som var forbeholdt fyrster, der kunne rejse et vældigt opbud af jægere, heste og hunde og i øvrigt kunne tillade sig at lade jagten foregå over et større terræn uden hensyntagen til markernes afgrøde, ja, måske knap nok til bonden og hans dyr. Når man tager i betragtning, at parforcejagten var et ret pludseligt opdukkende fænomen, som den hessiske bonde stod uforståen-

de men magtesløs over for, har man måske også her en af grundene til den utilfredshed, der fremkaldte tanken om udvandring.

Føjer man endelig hertil de ubehageligheder og ødelæggelser, som Syvårskrigen medførte, har man formentlig de alvorligste årsager til udvandringen fra Hessen i den her omhandlede periode. Forinden var der – som fra Pfalz – udvandret mange til Amerika.

Det vil af det foranstående fremgå, at Alhedens første kolonister, skønt de kom fra et ret snævert geografisk område, var temmelig forskellige, både af milieu og åndelig indstilling, og de to hovedgrupper, de kunne inddeles i, pfalzere og hesser, havde tilsyneladende hver sine bevæggrunde for udvandringen og vel også derfor hver sine forstillinger om den tilværelse og lykke, de ventede at finde på Alheden.

Efter de første kolonisters ankomst fulgte stadig flere, således at antallet i december 1761 var oppe på 1146. Regeringen foruroligedes, og Moritz – der gentagne gange havde fået besked på at holde inde – måtte have en kraftig opfordring om helt at stoppe. Hans kraftige agitation om "græs til knæene", hvad der – som det blev udtrykt – viste sig at være "lyng til enden", havde båret frugt.

I Danmark gik det imidlertid ikke så godt. Kolonisterne indså straks, at de var blevet ført bag lyset, og en del – velsagtens de mest velstillede – rejste hjem straks, medens de øvrige måtte stille sig afventende. Sandheden var nemlig den, at regeringen overhovedet intet havde gjort for at forberede modtagelsen af kolonisterne, ligesom Moritz på sin side ikke havde taget spor hensyn til, hvem han sendte, idet han jo fik sin kontante dusør pr. stk. Efter en masse genvordigheder fik man imidlertid indkvarteret de første kolonister, ligesom man fik bragt orden på forsyninger af den mest påtrængende forplejning.

Da den første forvirring efterhånden havde lagt sig, ligesom man havde fået sorteret de mest uegnede fra, begyndte vandringen rundt i lyngen med kommissæren for at finde de steder, hvor man gerne ville bo. Man valgte Havredal og Grønhøj, og ad kolonisterne ville bo sammen med ca. 30 gårde i hver by, således som de var vant til fra deres hjemland, var man nødt til at lade dem få deres vilje. I begyndelse måtte de fleste indvandrere bo ligesom taterne, i hytter opbygget af ler med lynntag, men omsider blev de lovede gårde bygget færdige, således at kolonisterne fik mere tålelige forhold.

I de første år udsattes kolonisterne for forskellige reaktioner fra den danske befolknings side: forundring, foragt og ikke mindst misundelse. Man havde selv sagt nej til at påtage sig opgaven med at opdyrke heden, og nu kom disse fremmede, som påtog sig en umulig opgave. Det viste sig imidlertid snart, at de fremmede ikke var så dårlige endda, og med sig bragte de vor nationalspise kartofflen, hvad der gav dem det endnu kendte tilnavn "kartoffeltyskere".

På Frederiks kirkegård står en sten til minde om de indvandrede kolonister, som kom til Alheden 1759–1762. Stene har følgende indskrift:

*“1759–1959. Fra fremmed Land de kom og Danmarks Sønner blev, her i Sten dem Slægten Minderuner skrev. Agricola – Betzer – **Bitsch** – Braüner – **Bärthel** – Cramer – Dickes – Dürr – Frank – Harritz – Herbel – Schmidt – Hermann – Herold – **Jung** – Krath – Kriegbaum – Laier – Lauth – Marquard – Moul – Morratz – Märcher – **Philbert** – Rost – Schönhlider – Wacher – **Wendel** – Winkler – Würtz”.*

NOTE: Lige uden for kortets venstre øvre hjørne ligger “Kongenshus Mindeparken: Og her findes flere sten med omtalte familienavne. J.B.

Litteratur: Vald. Andersen: “Alheden” og “den jyske Hedekolonisation”.